

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 90 1969

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ.

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 c, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1970

med intellektets hjälp plundra en dikt på allt det... väsentliga».

Det är uppenbart — även av diktarens egna uttalanden — att det som Lindegrens framför allt har velat förmedla till sina läsare, när han skrev dikten, inte är de abstrakta »tolkningar» som han själv framför, utan bild, känsla, vision. Bland uttalandena i denna artikel finner man Lindegrens välkända ord om sin poesi: »Vad det framför allt gäller är att förmedla är den nästan alltid komplicerade känslan...». Den fråga som man principiellt kan ställa är då: är det inte rimligare att låta *författardikten* innefatta *det som diktaren har velat överföra till sina läsare* — i detta fall bilden, visionen, känslan — snarare än abstrakta ting och tydningar, som diktaren säger sig knyta till texten men som man har svårt att utläsa ur texten? Lindegren har ju själv uttalat, att dikten inte alls behöver »begripas» med de abstrakta värden som han säger sig knyta till textens ord: »den lämnar i stället en viss medveten associationsfrihet åt läsaren» (citerat efter Hansson s. 42). Är det då rimligt att inbegripa de »förklaringar», som Lindegren meddelar, i »författardikten»? Det är inte oviktigt, hur man tar ställning härvidlag. Antingen får man hålla sig strikt till författarens uttalanden — i de fall där det finns diktarkommentarer — enligt Gunnar Hanssons beskrivning av författardikten:

»Författardikten» används för att beteckna den rekonstruktion av dikttextens betydelse, av personliga avsikter och bakomliggande drivkrafter, som författaren själv har gjort i kommentarer till dikten (s. 2).

Eller också får *forskaren* ta på sig uppgiften att försöka avgöra vad diktaren har »lagt in i» sin text, vad han har velat förmedla till sina läsare. I det sista fallet blir diktarens kommentarer till sin text en källa *vid sidan av texten själv*, läst enligt den språknorm som man efter ingående studier kan förmoda vara diktarens. Recensenten finner det för sin del rimligt att låta studiet av »författardikten» framför allt gälla det som på något sätt kan sägas ha fått uttryck i dikten. Enligt denna bestämning hör tanken på Karin Boye inte till »författardikten» i Ebba Lindqvists Nattviol, och tanken på Einstein ligger utanför författardikten i Lindegrens »den osynlige inom oss...»

Det förefaller mig, som om undersökningarna av »läsardikterna» också skulle vinna på, att man inte jämförde läsarnas uppfattning av diktens innebörd med vad diktaren har sagt om vad han har avsett eller tänkt, utan med vad som faktiskt kan sägas existera som läsningsmöjlighet i texten. Gunnar Hansson kan säkerligen invända, att vi inte kan veta, vad

som finns som läsningsmöjlighet i dikttexten, förrän vi har studerat hur läsaren uppfattar den. Nåväl, det kan ha sina risker att försöka avgöra, vad som »är uttryckt» i dikttexten, dvs. vad som sannolikt kommer att upplevas av läsare (och som kan förmodas ha varit i diktarens medvetande). Men det är en risk som vi får ta, om vi inte skall vara hjälplöst utlämnade åt vad diktaren själv säger om sin text och sina intentioner.

I sin intressanta utredning av vilken effekt det har på läsare att konfronteras med Lindegrens analys av sin dikt, konstaterar Gunnar Hansson, att Lindegrens analys inte tycktes hjälpa läsarna ur svårigheterna att komma till rätta med dikten; en del läsare kände sig till och med störda av Lindegrens många detaljförslag till »tolkning». Hansson konkluderar, att undersökningen »ger inget underlag för några särskilt optimistiska slutsatser om litteraturpedagogikens möjligheter att föra läsarna i kontakt med sådana texter som de har svårigheter med eller står främmande inför» (s. 96). Nej, men den ger heller inget underlag för någon *pessimism* beträffande litteraturpedagogikens möjligheter att leda fram till en positiv upplevelse av svåra lyriska texter av Lindegren-typ. Hur intressanta än Lindegrens kommentarer är — som litteraturpedagogik fungerar de naturligtvis dåligt, bland annat därför att de för in en mängd av »tolkningar» som väl aldrig kan upplevas samtidigt och som är svåra att få fram ur textens mer normala betydelse. Man skulle önska att Gunnar Hansson ville fortsätta sina undersökningar med att arbeta med olika typer av kommentarer, pedagogiska handledningar med lättare handlag än Lindegrens analyser — som ju inte heller var avsedda som litteraturpedagogik.

Sten Malmström

Jerome P. Schiller: *I. A. Richards' Theory of Literature*. Yale University Press 1969.

Under snart 50 år har I. A. Richards varit ett salt i den estetiska och litteraturteoretiska kosten. Några få har helhjärtat applåderat honom, många fler har reserverat sig eller ställt sig helt avvisande. Men nästan alla som har tagit till orda på det här området har tvingats syssla mer eller mindre utförligt med honom. Litteraturen om Richards är därför nästan oöverskådligt rik. Redan i början av 50-talet kom den första opublicerade doktorsavhandlingen som helt ägnar sig åt hans verk; den har sedan följts av flera. För några år sedan publicerades den första boken om honom: W. H. N. Hotopf, *Language, thought, and comprehension*.

A case study in the writings of I. A. Richards (Bloomington 1965). Den boken sysslar framför allt med Richards' uppfattning av språket och med hans värdeteori.

Jerome P. Schillers nyutkomna bok skiljer sig från Hotopfs genom att den presenterar en bred analys av de bärande idéerna i Richards' hela teoribyggnad. Den gör det dessutom med skarpsinne och med på det hela taget mycket övertygande resultat. Schiller är också väl rustad för sin uppgift: han är filosof till professionen med vad det innebär av analytisk skärpa, och redan 1960 var han färdig med en doktorsavhandling om Richards.

Utöver att göra en god analys har Schiller haft en särskild motivation för att skriva sin bok. Han menar att det verkligt fruktbara i Richards' teori, det som är giltigt även i dagens estetiska diskussion, har suddats ut eller glömts bort. Richards har reducerats till ett *historiskt* namn, till mannen som på 20-talet tillsammans med Eliot gav oss en ny syn på litteraturen och som sedan kom att påverka ett stort antal kritiker och teoretiker. Men de som i dag sysslar med litteraturteoretiska problem tycker sig inte behöva studera Richards.

Enligt Schiller beror denna utveckling i rätt stor utsträckning på Richards själv, som i sina böcker verkligen inte har gjort det lätt för läsarna. Han har t. ex. aldrig i sin litteraturteori hållit isär de skilda infallsvinklar till litteraturen, som olika personer med nödvändighet väljer: estetikern, kritikern, läsaren, moralisten. Han växlar ständigt synvinkel och gör på det sättet hela teorin irriterande oklar, menar Schiller. Det finns dessutom genom hela Richards' produktion ett stilläge, en litterär »ton», som Schiller uppfattar såsom en barriär mot läsaren. I de tidigare böckerna koketterade Richards med förment vetenskapliga termer som »impulser» och »nevrologi», som säkert var en nyttig chock för samtiden men som nu bara vanställer det han ville säga. I senare böcker som *Speculative instruments* saknas detta, men där finns i stället en suggererande mångtydighet, som aldrig väljer en väg utan ständigt antyder många. Även det skapar oklarhet, menar Schiller, och det stöter dessutom bort många läsare.

Schiller sitter naturligtvis på parkettplats när det gäller att iakta attityderna till Richards. Men jag är ändå inte övertygad om att hans iakttagelser är helt riktiga. När det gäller vad som nu skrivs i estetik och litteraturteori förefaller mig Richards' verk vara en lika stimulerande eller utmanande kraft som någonsin. Det är svårt att finna en bok eller uppsats i dessa ämnen, där inte hans idéer fortsätter att formas om och själva forma andra idéer.

Däremot har Schiller säkert rätt när han hävdar att oklarheten, motsägelserna och bristen på elementära distinktioner mellan olika sätt att närma sig litteraturen gör det svårt att finna en sammanhängande och hållbar teori i Richards' samlade produktion. Det Schiller nu har föresatt sig att göra är ingenting mindre än att ta sig förbi alla dessa hinder och analysera fram en teori, som dels verkligen är Richards' teori, dels är en aktuell och fortfarande användbar teori. För att lyckas med ett sådant företag krävs ett djärvt grepp på hela idékomplexet. Ett sådant grepp har Schiller.

Han börjar med en roande men lärorik skiss av genomsnittskritikerns bild av Richards: de vanligaste schablonföreställningarna om Richards kunde man också kalla det. Läsaren får tillfälle till många igenkännande småleenden; för den som själv har sysslat med Richards blir leendena ibland skamsna. Men sedan gör Schiller ett överraskande val. Han undviker de tidigare verken, de som har varit mest inflytelserika och de som alla andra kritiker främst har analyserat. Trots att de är förhållandevis klart skrivna, menar Schiller att de är så behäftade med motsägelser och oklarheter i de grundläggande idéerna att de inte kan bära upp en analys. Han undviker också de senare verken, eftersom de är så vagt antydande. I stället bygger han sin analys på *Coleridge on imagination* från 1935, en bok där Richards verkligen inte är ute för att i första hand formulera sin egen teori.

Schiller medger också, att den teori som han presenterar inte alls finns explicit formulerad i *Coleridge on imagination*. Men han menar att boken är så full av klara antydningar om denna teori att det inte är svårt att analysera fram huvuddragen av den. I den analysen för Schiller sedan in sådana distinktioner som han har saknat hos Richards: mellan t. ex. teoretikerns, kritikerns och den enskilde läsarens aktiviteter inför de litterära verken. När det är gjort kan han gå vidare och utnyttja såväl de senare som de tidigare verken, som det självfallet är omöjligt att försumma i en analys av Richards' teorier.

Beträffande tidiga verk som *Principles of literary criticism* kan Schiller avlägsna oklarheter och motsägelser eller helt gå förbi dem för att enbart ta fasta på sådant, som han mot bakgrunden av analysen av *Coleridge on imagination* kan hävda hör hemma inom den sammanhängande och teoretiskt hållbara teorin. Beträffande sena verk som *Speculative instruments* kan han använda analysen av de tidigare verken för att fylla ut och precisera det som Richards själv bara har vagt antytt.

Man måste säga att Schillers metod är utom-

ordentligt generös mot Richards: inte mot personen Richards, eftersom kritiken är kärv och kategorisk, men mot teoretikern Richards. Den är också utomordentligt krävande. Den som tillämpar en sådan metod måste inte bara behärska sitt stoff i detalj utan också suveränt höja sig över det. Det gör Schiller också; så suveränt att han bara någon enstaka gång tycker sig ha anledning att hänvisa till andra som har kritiskt granskat Richards' idéer. Kanske är det en komplimang så god som någon att frånvaron av sådana hänvisningar inte känns som en brist. Ytterligare förutsätter naturligtvis Schillers metod att den grundläggande analysen, den som alltså bygger på *Coleridge on imagination*, är adekvat och lyfter fram det som är de bärande linjerna i hela teorin. I annat fall blir ju hela analysen missvisande eller felaktig, framför allt beträffande de tidiga verken.

Så långt jag kan bedöma är Schillers analys synnerligen pålitlig. Den är lätt att följa och väl dokumenterad med hänvisningar till Richards' verk. Självfallet kan han inte behandla ens alla de viktigare aspekterna av detta omfattande teorikomplex, men det han tar upp är sådant som ingen kan komma förbi i samband med Richards. Det är också centralt för allt estetiskt tänkande. I ett kapitel behandlas teorierna om läsprocessen. Framför allt diskuterar Schiller där vad Richards avsåg med det ofta hårt kritiserade »emotive language». Ett annat kapitel ägnas åt frågan om hur vi som läser närmar oss diktverket: åt nyckelbegrepp som »upplevelse» och »projektion». I ett tredje kapitel diskuterar Schiller Richards' uttalanden om effekterna av diktläsning; där står värdeteorin och sambandet mellan dikt och liv (»överföring») i centrum.

I ett avslutande kapitel sammanfattar Schiller sin syn på Richards' teori. Vissa delar av den, såsom värdeteorin och kontextens betydelse, avvisar han som obeckligt föråldrade. Men den för hela teorin grundläggande iakttagelsen att poetiskt språk skiljer sig från icke-poetiskt genom att det tolkas och uppfattas på ett annat sätt, anser han vara utomordentligt fruktbar. Bristerna som han har funnit i teorin är inte allvarligare än att det går att komma till rätta med dem. Dessa brister kan sammanfattas i tre punkter:

1. Richards skiljer inte mellan det »privata» och det »publika» diktverket, mellan den enskilde läsaren och kritikern. (Som kritiker räknar Schiller uppenbarligen enligt anglosaxiskt språkbruk även litteraturforskaren.) En sådan brist kan lätt avhjälpas genom att man inför dessa distinktioner och genom att man närmare klargör arten av kritikerns och forskarens uttalanden om diktverket. Det kan tilläggas att

vi här i Sverige ju redan har kommit ett gott stycke på väg i den riktningen.

2. Richards överdriver diktens »instrumentala» värde, dess förmåga att effektivt bistå mänskligheten i dess kamp mot denna världens onda. Korrektivet är enkelt: diktens anspråk skrivs bara radikalt ner.

3. Teorin är så begränsad att den är giltig för bara en liten del av det vi vanligen kallar litteratur; den gäller inte ens för allt som vi kallar poesi. Den lösning som Schiller föreslår här förefaller vara något av en skenlösning. Han menar att allt som vi brukar kalla för litteratur skiljer sig från andra texter genom att det alltid tolkas på ett särskilt sätt. I så fall är Richards' teori tillämplig eller kan bli det. Det torde vara en empirisk och inte en teoretisk fråga om Schiller här har rätt eller inte.

En fråga inställer sig naturligt efter Schillers bok: Varför läsa Richards' oftast omfattansrika verk, när man inte i något av dem kan finna en någorlunda klar och godtagbar framställning av hans teori? Är det då inte bättre att läsa Schillers distinkta analys (som han klarar av på 170 sidor)? Svaret är att Schillers bok lämpar sig utmärkt väl att studera två gånger, innan man läser Richards och sedan man har gjort det. Men Richards bör läsas. Han är trots allt inte bara grundlinjer och konturer i en teori: även om de bär skulden för många oklarheter och motsägelser, är både »tone» och »intention» starkt verkande krafter i hans böcker.

Gunnar Hansson

The Disciplines of Criticism. Essays in Literary Theory, Interpretation, and History. Edited by Peter Demetz, Thomas Greene, and Lowry Nelson, Jr. New Haven & London: Yale University Press 1968.

Till René Welleks 65-årsdag (22.8.1968) utkom en stor festskrift avsedd att spegla jubilarens treeniga intresseinriktning, så som under rubriken anger den. Det har blivit en mäktig volym på över 600 sidor, och bidragsgivarna — kolleger och/eller elever till Wellek — är i flera fall framstående representanter för modern litteraturvetenskap. Majoriteten är amerikaner, men det finns också några få européer med, bland dem en skandinav, E. N. Tigerstedt.

Den första essän är skriven av en av dessa européer, engelsmannen F. W. Bateson. Han diskuterar med esprit och salta ett aktuellt ämne, *Linguistics and Literary Criticism*. Frågan gäller, om den moderna lingvistik har några intressanta bidrag att ge litteraturvetenskapen, närmare bestämt på det stilistiska pla-